

Novi svjetski geopolitički poredak

PETAR KUREČIĆ*

Sažetak

Poredak može biti geopolitička kategorija, ali je također objekt proučavanja znanosti o međunarodnim odnosima. Međunarodni odnosi i geopolitika proučavaju poredak svaki sa svog gledišta i prema svojim potrebama. Razlika je vidljiva više u pristupu, frameworku, nego u objektu proučavanja. Posthladnoratovski svijet i globalni geopolitički sustav doživljavaju transformacije. Dekonstrukcija geopolitičkog poretka hladnog rata, praćena geopolitičkom tranzicijom, donijela je uspostavu novog svjetskoga geopolitičkog poretka. Kako bismo shvatili prirodu i značajke suvremenog, novog svjetskoga geopolitičkog poretka, moramo se upoznati s određenjima svjetskog poretka općenito, uvjetima nastanka, akterima i procesima novog svjetskoga geopolitičkog poretka. Akteri presudno oblikuju poredak, te snažno utječu na procese. Države kao najvažniji akteri poretka doživljavaju značajnu transformaciju. Na procese najviše utječu međunarodne organizacije, a ne države. Međutim, procesi se nekad odvijaju gotovo samostalno. Akteri i procesi međudjelovanjem stvaraju globalne geopolitičke odnose. Budućnost svjetskog poretka je neizvjesna. Bit će to budućnost puna rizika, neizvjesnosti i nesigurnosti.

Ključne riječi: geopolitički poredak, međunarodni poredak, novi svjetski geopolitički poredak, akteri svjetskog poretka, procesi svjetskog poretka, globalni geopolitički odnosi

Uvod

Tema ovog rada je novi svjetski geopolitički poredak. Poredak koji je nastao u posthladnoratovskom razdoblju, danas je još uvijek u fazi svog nastanka i sazrijevanja, u kojoj prolazi neprekidne transformacije. Ove transformacije nisu fundamentalne u smislu potpunih promjena okoline u kojoj poredak opstoji i razvija se. *Millieu* ili okolinu čini globalni geopolitički

* Petar Kurečić je diplomirani politolog i profesor geografije.

sustav, koji istražuje geopolitika. Geopolitika je dio političke znanosti i kontaktno područje prema geografskoj znanosti zbog prirode objekta koji proučava. Geopolitika je studij odnosa geografskog prostora i politike. Primarni objekt njezina proučavanja je odnos između prostora, moći i stanovništva. Geopolitika poredak istražuje sa svojim specifičnim frameworkom. Znanost o međunarodnim odnosima bavi se istraživanjima međunarodnog sustava, primjenjujući pritom drukčiji framework od onog koji primjenjuje geopolitika. Akteri poretka i procesi u poretku ostali su gotovo jednaki i nakon posljednje geopolitičke tranzicije kojom je uspostavljen novi svjetski geopolitički poredak. Promijenio se položaj i moć pojedinih aktera poretka, te intenzitet i značajke procesa koji vladaju u poretku. Kumulativnim djelovanjem aktera i procesa promijenili su se i globalni geopolitički odnosi. Postali su manje izvjesni, s većim brojem značajnih aktera. U radu će biti izložena poimanja geopolitičkog poretka i prijelaza iz jednog poretka u drugi, uvjeti nastanka novog svjetskoga geopolitičkog poretka, te značajke aktera i procesa novog svjetskoga geopolitičkog poretka.

Geopolitički poredak

Sama riječ *poredak* po svom značenju implicira postojanje određenog stupnja reda, hijerarhije i organizacije (koje nema bez hijerarhije). Geopolitički poredak odnosi se na hijerarhijsku organizaciju prostora koja vlada u geopolitičkom sustavu. Međutim, hijerarhija nije ključna odrednica poretka, nego je to anarhija i međuovisnost aktera. Ako nije posebno označeno radi li se o regionalnom poretku, možemo smatrati da se radi o globalnom geopolitičkom poretku. Potreba istraživanja globalnog geopolitičkog poretka je nesumnjiva. Zahtijeva globalni ili svjetski pristup, koji u obzir uzima faktore globalnog značenja i dosega, te svijet smatra jedinstvenom cjelinom, a ne skupom izdvojenih cjelina koje predstavljaju države. Uprkos rascjepkanosti i fragmentiranosti političkih jedinica, utjecaji faktora sve su više globalni. Prodiru kroz barijere i djeluju na velikim udaljenostima. Posljedica je to znanstveno-tehničke revolucije, najviše izražene u području komunikacijskih i informatičkih tehnologija, te procesa globalizacije, koji je sve prisutniji i brži.

Geopolitički poredak je geopolitička kategorija koja se može definirati kao geografski aspekt pravila, institucija, aktivnosti i strategija kroz koje funkcionira međunarodna politička ekonomija u pojedinim povijesnim razdobljima. Može se odrediti i kao poredak u sustavu suverenih teritorijalnih država, koji je nastao nakon Westfalskog mira 1648. Taylor poredak definira kao danu raspodjelu moći u svijetu, po kojoj se ravna i u skladu s kojom djeluje većina političkih elita u svijetu. Geopolitički poredak je prevladavajuće stanje geopolitičkih odnosa u nekom povijesnom razdoblju. Ujedno je i koncept kojim se objašnjavaju geopolitički odnosi koji tvore neki poredak u

određenom razdoblju povijesti. Možemo zaključiti da je geopolitički poredak u geopolitici sličan povijesnom izrazu nekog tipa međunarodnih odnosa u znanosti o međunarodnim odnosima. Ono što razlikuje geopolitički i međunarodni poredak je skup faktora koji ga određuju i oblikuju, te elementa koji ga čine. Geopolitički poredak čine elementi i faktori koji su dio geopolitičke problematike, te su geografski i geopolitički relevantni. Stoga kad geopolitika istražuje svjetski poredak, istražuje poredak u globalnom geopolitičkom sustavu. Kad međunarodni odnosi istražuju svjetski poredak, istražuju poredak u međunarodnom sustavu. Razlike proizlaze više iz prirode geopolitike i međunarodnih odnosa, a ne toliko iz razlika između sustava.¹ Geopolitika, kao znanstvena disciplina političke znanosti i kontaktno područje prema geografskoj znanosti koristi geopolitički pristup u analizi geopolitičkih odnosa. Zanima ju geografska komponenta i geografski faktori. U obzir uzima prostorne odnose koji značajno utječu na odnose moći jer odnosi moći postoje u prostoru.

Potrebno je ukratko prikazati dva viđenja koja se odnose na prirodu i značajke geopolitičkog poretka općenito. Autor prvog poimanja je P. J. Taylor, a autori drugog su J. Agnew i S. Corbridge. Taylor za objašnjavanje geopolitičkog poretka smatra ključnim pojam ciklus hegemonije, koji je oznaka za razdoblje u povijesti geopolitičkih i međunarodnih odnosa u kojem je ostvarena prevlast ili hegemonija jedne države nad drugima. Hegemoniju ne smatra a priori negativnom, a postojanje visokog stupnja hegemonije smatra ključnim za nastanak globalnog geopolitičkog poretka. U povijesti su dosad postojala dva ciklusa hegemonije, britanski i američki. Britanski ciklus počeo je padom Napoleona Bonaparte i trajao je do kraja 19. stoljeća, kad ga počinje zamjenjivati američki ciklus koji po nekima traje i danas. Po nekima treba razlikovati prvi i drugi ciklus američke hegemonije. Prvi ciklus završio je s krajem hladnog rata. Zatim je počeo ciklus nove hegemonije koji je donio novi svjetski geopolitički poredak, koji se opet uglavnom oblikuje pod utjecajem SAD-a. Geopolitički poredak Taylor poima kao koncept kojim se u geopolitici objašnjava složenost odnosa koji vladaju u međunarodnom sustavu. Geopolitički poredak smatra razdobljem u kojem umjesto međunarodne anarhije prevladava vladavina velikih sila koje vrše akomodaciju svojih interesa.² Taylor također kaže da je geopolitički poredak skup geopolitičkih kodova u kojima je u velikoj mjeri prisutna jedna jedinstvena matrica, koja utječe na njih kao izraz jedinstvenog geopolitičkog poretka. Geopolitički kod rezultat je praktičnog geopolitičkog zaključivanja. Sadrži skup političko-geografskih pretpostavki koje podupiru vanjsku politiku države. Obuhvaća definiciju nacionalnih interesa, identifikaciju vanjskih

1 Objekt proučavanja geopolitike i međunarodnih odnosa razlikuje se više po pristupu proučavanju i terminologiji nego po sadržaju. Obje discipline imaju svoj sustav elemenata i framework kojim se služe, te različita svojstva objekta proučavanje na koja se više usmjeravaju sa stupnjem specijaliziranosti istraživanja.

2 Taylor, P. J. (1993.), *Political Geography*, Longman Scientific & Technical, Essex, str. 74.

prijetnji tim interesima, planirani odgovor na prijetnje i opravdanje tog odgovora. Geopolitičkih kodova ima koliko ima i država u svijetu, a kodovi najjačih država imaju utjecaj ne samo na susjedne države, nego na države u regiji, na kontinentu ili u cijelom svijetu ako je država dovoljno snažna.³

Koncept geopolitičkog poretka Agnewa i Corbridgea koncept je koji je izrastao iz škole kritičke geopolitike. Koncept se zasniva na mnogo širem poimanju geopolitičkog poretka i na istraživanjima Lefebvrea, koji pravi analitičko razlikovanje između prostorne prakse (*spatial practice*), predstavljanja prostora (*representation of space*) i predstavljenog prostora (*representational space*). Prostorna praksa odnosi se na materijalne i fizičke tokove, interakcije i komunikacije koje se dešavaju u prostoru kao glavna obilježja ekonomske proizvodnje i socijalne reprodukcije. Predstavljanje prostora uključuje sve koncepte, praksu i geografske kodove koji koriste za objašnjavanje prostorne prakse. Predstavljani prostori mogući su scenariji prostorne prakse ili «zamišljene geografije», koje nadahnuju promjene u predstavljanju prostora, s ciljem transformacije prostorne prakse. Na temelju ovog razlikovanja napravljeno je razlikovanje geopolitičkog poretka i geopolitičkog diskursa. Geopolitički poredak odnosi se na političku ekonomiju prostorne prakse ili hijerarhijsku organizaciju prostora. Geopolitički diskurs odnosi se na geopolitičku zamisao hijerarhijske organizacije prostora, koja u svom središtu ima interpretaciju tog prostora, koja ne mora nužno biti ispravna i ne mora se ostvariti. Geopolitički diskurs odnosi se na to kako geografski aspekti globalne političke ekonomije opisuju i čitaju u vanjskopolitičkoj i ekonomskoj praksi aktera u različitim razdobljima određenoga geopolitičkog poretka. Geopolitički diskurs uključuje aplikaciju predstavljanja prostora koja usmjerava prostornu praksu karakterističnu za neki geopolitički poredak.⁴ Neki geopolitički poredak, pa tako i novi svjetski geopolitički poredak, zapravo je predstavljeni prostor. Razlikovanje između prostorne prakse i predstavljanja prostora, geopolitičkog poretka i geopolitičkog diskursa, predstavlja veliki napredak u poimanju i istraživanju u geopolitici.

Kritička geopolitika geopolitički poredak definira kao skup uobičajenih pravila, institucija, aktivnosti i strategija kroz koje je djelovala i djeluje međunarodna politička ekonomija u pojedinim razdobljima povijesti. Atribut geopolitički ukazuje na geografske elemente svjetskog poretka. Svaki svjetski geopolitički poredak je mješavina kohezije i sukoba između aktera, te je nemoguće postići poredak bez ikakvih sukoba. Kako bi poredak uopće postojao, mora postojati global governance – definiranje aktera, pravila djelovanja, principa interakcije i široko prihvaćenih pretpostavki koje se tiču trgovine, vojne moći i diplomacije. Ovo uključuje međunarodne organizacije i režime koji se odnose na djelovanje država na određenim područjima (nov-

3 Isto, str. 64.

4 Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London, str. 7.

čani tijekom, trgovina, sigurnost). Svjetski poredak uključuje i subjektivne pretpostavke koje dijele najvažniji akteri svjetskog poretka. Agnew i Corbridge hegemoniju doživljavaju ne kao hegemoniju nekog hegemonu, nego kao hegemoniju uobičajenih pravila i ideoloških predodžbi koje poretku daju "normalnost" i "racionalnu prihvatljivost" svim akterima. Takva hegemonija postoji otkad postoji poredak, jer je postojanje geopolitičkog poretka nemoguće bez određenog stupnja gotovo općeprihvaćenih pravila, djelovanja i institucija bez kojih poredak ne bi bio uspostavljen i ne bi mogao djelovati. Hegemonija dakle može postojati bez postojanja hegemonu.⁵ Ta dva koncepta pokazuju nam različitost poimanja geopolitičkog poretka različitih autora. Taylorov koncept više je orijentiran na tradicionalno shvaćanje hegemonije (hegemonija hegemonu) i poretka. Koncept Agnewa i Corbridgea je moderniji, uvažava ekonomsku komponentu i poredak povezuje s djelovanje globalne političke ekonomije. Hegemoniju doživljava kao hegemoniju pravila.

Prijelaz iz jednog geopolitičkog poretka u drugi događa se u procesu koji se naziva geopolitička tranzicija. Potrebno je da se stvore povoljni uvjeti u međunarodnom sustavu, tj. da geopolitički poredak doživi krizu i da počne brza geopolitička tranzicija. Potrebne su snažne promjene globalnih geopolitičkih odnosa, koje su se u 20. stoljeću događale mnogo brže nego prije u povijesti. Posljednje dvije geopolitičke tranzicije su dakako ona koja je trajala od 1945. do 1947, kad se dogodio prijelaz u geopolitički poredak hladnog rata, te ova posljednja koja je trajala od 1989. do 1991, kad se dogodio prijelaz iz hladnoratovskog geopolitičkog poretka u novi svjetski geopolitički poredak. Geopolitička tranzicija promijenila je karakter i značenje struktura i procesa u međunarodnom sustavu. Nastao je novi poredak u svijetu, kao posljedica značajnih promjena u geopolitičkim odnosima, koje narušavaju geopolitički poredak, tj. stanje geopolitičkih odnosa u nekom razdoblju povijesti. Posljednja geopolitička tranzicija značajna je najviše zbog svoje iznenadne pojave i brzine kojom se desila. Bila je rezultat kraja hladnog rata, specifičnog pojavnog oblika bipolarnih međunarodnih odnosa.⁶ Jedan pol (SSSR sa satelitima) se urušio iznenadno i velikom brzinom i ostavio drugi pol kao najveći centar moći u svijetu (SAD) bez pravog suparnika. To je ključan moment za određenje novog svjetskoga geopolitičkog poretka.

5 Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London, str. 19.

6 O hladnom ratu kao pojavnom obliku bipolarnog tipa međunarodnih odnosa više u: Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 229-236.

Uvjeti razvoja novog svjetskoga geopolitičkog poretka

Suvremeni svjetski geopolitički poredak razvija se u specifičnim uvjetima novih, postmodernih geopolitičkih odnosa u svijetu, koji se značajno razlikuju od uvjeta koji su vladali u prethodnom geopolitičkom poretku hladnog rata. Novi svjetski geopolitički poredak razvija se u novom, globalnom dobu, u kojem je do izražaja došao kumulativni učinak djelovanja posthladnoratovskih odnosa u svijetu i procesa globalizacije. Globalno doba nastaje u trenutku kad društva imaju kolektivnu svijest o promjeni odnosa između prostora, vremena i sebe samih. Povezuje svijet bez granica koji nastaje globalizacijom i mondijalizacijom sa svijetom bez referentnih točaka i odnosa koji nastaje nakon svršetka hladnog rata. Globalno doba može se definirati kao trenutak u kojem se geopolitičke i kulturne posljedice posthladnoratovskog razdoblja povezuju s ubrzanjem procesa ekonomske, socijalne i kulturne globalizacije.⁷ Veza ta dva momenta omogućuje promjene na svim poljima, pa stoga uvjete razvoja novog svjetskoga geopolitičkog poretka sagledavamo na nekoliko osnovnih polja na kojima se razvija svijet. To su političko, vojno-sigurnosno, ekonomsko, društveno i znanstveno-tehnološko polje.

Uvjeti u kojima se razvija novi svjetski geopolitički poredak su:

A) Na političkom polju:

1. Broj članica međunarodnog društva⁸ povećao se za više od 20 država – posljedica je to najveće proliferacije država nakon dekolonizacije i ulaska u međunarodni sustav;
2. Nastanak sve većeg broja subjekata međunarodnih odnosa; uz države se pojavljuju različite organizacije i integracije, nevladine organizacije, skupine ljudi i pokreti;
3. Kriza nacionalne države koja se kao proizvod prošlosti sa svim svojim ograničenjima sve teže prilagođava suvremenim uvjetima koji vladaju unutar i izvan njenih granica. Nacionalna država sve teže zadovoljava potrebe skupina društva koja egzistiraju unutar njenih granica, a u međunarodnim odnosima ima sve konkurenciju drugih subjekata međunarodnih odnosa;
4. Ograničavanje suvereniteta države pomoću djelovanja međunarodnih instrumenata moći (vojno-politički savezi i međunarodne organizacije);

⁷ Laidi, Z. (2000.), *World Time as a Global Event, Geopolitics*, vol. V, br. 2, str. 94-119.

⁸ Međunarodno društvo je niži stupanj međunarodne povezanosti u kome postoji stanovište međusobno općenje među raznim dijelovima međunarodnog društva, ali su članovi te ukupnosti ipak veoma daleko od svjesne povezanosti i htijenja da se djeluje u smjeru jačeg okupljanja i povezivanja svih subjekata međunarodnih političkih odnosa i njihova integriranja u jedinstvenu cjelinu. Prema: Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 121.

5. Slabljenje nekih svjetskih centara moći i jačanje drugih što dovodi do novih odnosa;
6. Novi val demokratizacije u istočnoj Europi, Aziji i donekle u Africi;
7. Široko prihvaćanje liberalne demokracije kao jedinog mogućeg puta u budućnost kod većine uspješnih društva koja su gospodarski razvila ili se žele razviti;⁹
8. Pojava zemalja u tranziciji i zemalja "otpadnika" izvan svjetskog poretka;
9. Jačanje regionalnih geopolitičkih poredaka uslijed slabljenja bipolarnosti;
10. Pretvorba SAD-a u jedinu svjetsku supersila i globalnog lidera (ili hegemonu?) sa svim ovlastima i odgovornostima koje donosi globalno vodstvo;¹⁰
11. Raspad jedne svjetske supersile, SSSR-a i pretvorba većine država sljednica u golem prostor nestabilnosti opterećen tranzicijskim problemima. Bio je to konačan kraj komunističkog kontinentalnog bloka;
12. Stvaranje novih podjela nakon što je izbrisana hladnoratovska bipolarna podjela;
13. Pojava opozicije novom svjetskom poretku u državama na svim kontinentima;
14. Nemogućnost rješavanja središnjih pitanja opstanka i razvoja svijeta.

B) Na vojno-sigurnosnom polju:

1. Odsutnost mogućnosti globalnog sukobljavanja nuklearnim oružjem;
2. Postojanje svjetske supersile koja na vojnom polju nema dostojnog suparnika;
3. Redefiniranje nacionalnih sigurnosnih i stratezijskih ciljeva i interesa gotovo svih država u svijetu, posebice najjačih i najviše uključenih u svjetski poredak;
4. Pojava novih izazova sigurnosti s bitno drugačijim značajkama. Novi izazovi dijele se u tri skupine: latentni tradicionalni konflikti koji sada ulaze u novu fazu trajanja na višoj razini, novonastali konflikti i krizna žarišta vezani uz velike promjene u geopolitičkim odnosima u geopolitičkoj tranziciji, globalni izazovi sigurnosti neteritorijalnog karaktera (terorizam, proliferacija oružja masovnog uništenja, trgovina drogom i ljudima, ekološke katastrofe itd.);
5. Sve jače globalno zagrijavanje i zagađivanje, koje je sve veća prijetnja;
6. Nastanak novih sigurnosnih doktrina koje se javljaju kao odgovor na novonastale prilike u međunarodnoj sigurnosnoj okolini;
7. Pojava svijesti o potrebi stvaranja sustava kolektivne sigurnosti na regionalnim razinama (regionalni sigurnosni režimi) i po mogućnosti na globalnoj razini.

C) Na ekonomskom polju:

1. Prijelaz razvijenog svijeta iz industrijskog u postindustrijsko doba;
2. Slabljenje zapreka i povećanje opsega međunarodne trgovine;
3. Razvoj međunarodnih ekonomskih organizacija i integracija;
4. Ubrzanje procesa globalizacije kao skupa najviše ekonomskih promjena;
5. Podjela svijeta na trgovinske blokove, međusobno konkurentne;
6. Daljnji razvoj svjetskog sistema i podjela svijeta na jezgru, poluperiferiju i periferiju;
7. Ubrzano pomicanje nekih dijelova svijeta iz poluperiferije u jezgru ili periferiju;
8. Izrazita nejednakost u raspodjeli svjetskih resursa i bogatstva;
9. Povećanje razlike u bogatstvu i standardu življenja između razvijenih i nerazvijenih zemalja, te između bogatih i siromašnih skupina stanovništva u zemljama;
10. Povećanje zaduženosti nerazvijenih zemalja prema razvijenim zemljama;
11. Pojava geoekonomije kao obrasca za djelovanje razvijenih država u njihovoj politici prema svijetu. Glavni protagonist geoekonomije su SAD, posebno Clintonova administracija. Geoekonomija kao obrazac djelovanja i posthladnoratovska paradigma sve više zamjenjuje geopolitiku i geostrategiju.¹¹

D) Na društvenom polju:

1. Ubrzana transformacija društava razvijenih zemalja iz modernih u postmoderna;
2. Zaoštavanje civilizacijskih razlika u svijetu i pojava suparnika zapadne civilizacije;
3. Daljnja urbanizacija slabije razvijenih zemalja, suburbanizacija i metropolitanizacija razvijenih zemalja što dovodi do sve većih socijalnih razlika;
4. Slabljenje državne kontrole nad nekim aspektima društvenog života;
5. Ubrzani razvoj civilnog društva u demokratskim zemljama svijeta;
6. Jačanje instituta ljudskih prava u međunarodnom društvu i u sve više država.

9 Fukuyama, F. (1994.), *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb

10 Američka vanjska politika počiva na zaštiti i promociji američkih interesa u svijetu koji se mogu podijeliti na: vitalne interese, značajne nacionalne interese te humanitarne i druge interese. Prema: Vukadinović, R. (1999.), *Globalizacija i globalna američka politika*, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 26-41.

11 Više o geoekonomiji u: Čehulić, L. (2000.), *Demokracija i ljudska prava u posthladnoratovskoj američkoj i europskoj politici*, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 2, str. 109-122. Plevnik, J. (2001.), *Značenje geopolitike i geoekonomije u suvremenim međunarodnim odnosima*, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, str. 21-42.

E) Na znanstveno-tehnološkom polju:

1. Ubrzan razvoj sredstava komuniciranja, prvenstveno telekomunikacijskih sredstava, koja omogućuju spajanje svijeta u jedinstvenu cjelinu u realnom vremenu;
2. Ubrzan razvoj informatičkih sredstava koja omogućuju prikupljanje, spremanje i obradu vrlo velikih količina podataka u kratkom vremenu;
3. Promjene u organizaciji rada uzrokovane razvojem tehnologije i organizacije rada;
4. Razvoj novih metoda znanstvenih istraživanja, posebice u prirodnim znanostima;
5. Razvoj novih prirodnih znanosti, npr. biotehnologije i moderne genetike.

Uvjeti razvoja novog svjetskoga geopolitičkog poretka privlače mnoge učenjake, koji su pokušali, svaki sa svojim specifičnim pristupom, frameworkom i problematikom koje su posebno isticali, izraziti te uvjete kroz paradigme. Te paradigme često su jednostavni prikazi realnosti kroz viđenje pojedinog autora i stoga dobivaju veliku pozornost javnosti, jer su shvatljive i brzo dopiru do velikog broja ljudi. Tri najpoznatije su: geoekonomska paradigma Edwarda N. Luttwaka, kraj povijesti i posljednji čovjek Francisa Fukuyame i sukob civilizacija Samuela P. Huntingtona. Svaka paradigma usmjerena je na jedan uži aspekt novog svjetskoga geopolitičkog poretka i ne može biti isključiv izvor sagledavanja uvjeta koji vladaju i vladat će u novom svjetskom geopolitičkom poretku.¹²

Akteri novog svjetskoga geopolitičkog poretka

Aktere novog svjetskoga geopolitičkog poretka možemo nazvati i strukturama. Njihov utjecaj na poredak je presudan. Aktere geopolitičkog poretka možemo istraživati i kao subjekte međunarodnih odnosa i pritom koristiti razvijenu metodologiju međunarodnih odnosa. Subjekti međunarodnih odnosa u nekom razdoblju povijesti igraju ulogu aktera poretka u svijetu. No, svi subjekti međunarodnih odnosa nisu akteri geopolitičkog poretka, a uloga i značenje u međunarodnim odnosima različiti su im od uloge i značenja u geopolitičkom poretku. Uspostavom i razvojem svakog novog geopolitičkog poretka u svijetu dolazi do promjena koje se tiču samog poretka. Značenje nekih aktera se povećava, a nekih drugih smanjuje. Na jačanje i

12 Ovdje neće biti izložene značajke paradigmi, jer to nije svrha rada. Za upoznavanje s paradigmama vidi: Luttwak, E. N. (1999.), *Turbo-Capitalism, Winners and Losers in the Global Economy*, Orion Books, London; Fukuyama, F. (1994.), *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb; Huntington, S. P. (1996.), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York.

slabljenje pojedinih aktera utječu različiti faktori, od geografskih, preko političkih i vojnih do ekonomskih i tehnoloških. U posthladnoratovskom razdoblju akteri poretka doživljuju velike promjene svojih značajki. Aktere suvremenog poretka možemo podijeliti na četiri skupine. To su države, ostale teritorijalno-političke jedinice, međunarodne organizacije, ostali akteri.

Države su danas samo jedan od aktera u globalnom geopolitičkom poretku, jedan od subjekata međunarodnih odnosa. Danas se uloga država značajno mijenja. Pojavili su se i drugi subjekti međunarodnih odnosa koji su narušili primat države u međunarodnim odnosima. Države danas još uvijek ostaju najznačajniji subjekti međunarodnih odnosa, ali se njihova važnost smanjuje i uloga mijenja. Država se obično definira kao geografski ograničen entitet kojim upravlja središnja vlast, koja ima sposobnost donošenja zakona, pravila i odluka, te mogućnost njihove primjene unutar svojih granica. Država je legalni entitet priznat međunarodnim pravom kao temeljna odgovorna jedinica međunarodnoga pravnog sustava. Moderna država točno je ograničen dio prostora koji ima ove atribute: državni teritorij, stalno stanovništvo, politička organizacija ili vlast, organiziranu ekonomiju, prometni sustav. Uz geografske, postoje i politički atributi države, a to su suverenitet i međunarodno priznanje. Uloga suvremenih država u novom svjetskom geopolitičkom poretku drugačija je od uloge država u prijašnjim porecima. Iako je međunarodni sustav i dalje ostao temeljni način političke organizacije svijeta koji je podijeljen na suverene teritorijalne države, pojavili su se procesi koji djeluju na države.

Identitet i interesi država i ostalih aktera poretka stvaraju se kroz interakciju jednih s drugima. Država ne može postojati ako nije priznata od ostalih država. Međuovisnost je glavna značajka međunarodnog sustava, koji se nekad u potpunosti izjednačavao sa sustavom država, no danas je to sve manje samo sustav suverenih teritorijalnih država. Geopolitički sustav također je još više bio poiman kao sustav suverenih teritorijalnih država. No danas čak i geopolitički sustav više ne smatramo samo sustavom država. Današnji sustav čini preko 190 država, što je posljedica velike proliferacije država koja se zbivala u 20. stoljeću, u nekoliko valova. Velik broj država, od kojih je većina član nekih globalnih i regionalnih organizacija, obogaćuje i usložnjava međunarodne odnose. Međunarodni odnosi danas su najopsežniji i najdinamičniji u povijesti, s tendencijom porasta broja aktera, promjene uloge aktera, promjene strukture međunarodnog sustava, pojave novih i akceleracije postojećih procesa. Države postoje u prostoru i u međunarodnom sustavu koji je anarhične prirode, jer u njemu ne postoji središnja politička vlast. Država je sposobna neke aspekte djelovanja projicirati izvan svog teritorija, te postati akter međunarodnih odnosa, jer ulazi u međuovisan odnos s drugim subjektima međunarodnih odnosa. Vanjskopolitičko djelovanje država djelatnost je usmjerena na postizanje promjena u međunarodnom sustavu. Nacionalni interesi države i njihova zaštita glavni su zadatak djelovanja države.

Suverene države i međunarodna anarhija međusobno su ovisni, jer jedno djeluje na drugo oblikujući ga. Anarhija u sustavu uspostavila je odnose kompeticije u kojima se igraju igre u kojima profitiraju sposobniji, a kad je u pitanju opstanak država, uglavnom preživljavaju samo najveći i najspobniji. Postavljaju se i neke dvojbe kad se radi o međunarodnom sustavu. Realizam pažnju posvećuje prirodi država koje smatra ključnima za međunarodne odnose, a neorealizam težište stavlja na sam sustav i njegove značajke, zanemarujući unutarnje političke značajke država. Pitanje je možemo li sustav zvati sustav (zbog anarhije i nejedinstva), ili samo međunarodno društvo. Društvo je povijesni odgovor na postojanje sustava. Ako jedinice sustava priznaju trajnost i važnost međuovisnosti mogu stvarati pravila za izbjegavanje sukoba i postizanje promjena. Dvije najvažnije sastavnice međunarodnog društva su princip anarhičnog poretka i nerazlikovanje jedinica u društvu prema funkcijama, jer posjeduju sve atribute suverenosti.¹³

Važan aspekt djelovanja države u sustavu je upotreba sile, oko čega se najviše spore teoretičari međunarodnih odnosa. Borba za moć po realistiima je prvorazredan cilj vanjske i unutarnje politike država. Pojmom sile najviše se bavio Hans Morgenthau, pripadnik realističke škole međunarodnih odnosa, koja je ukupnost međunarodnih odnosa izjednačila s politikom sile. Realistička škola najviše se razvila u SAD-u, u razdoblju čvrstog bipolarizma 40-ih i 50-ih godina 20. stoljeća.¹⁴ Zamah realizma može se vidjeti kroz veliki broj teoretičara koji su oblikovali diskurse koji su utjecali na političke elite vodećih država Zapada tokom hladnog rata. Realistička škola doživjela je kritiku u obliku neorealističke škole, čiji je glavni predstavnik Kenneth N. Waltz. Neorealizam, za razliku od realizma, u središte istraživanja ne stavlja državu, nego strukturu međunarodnog sustava država, u kojem vlada stanje kooperacije ili stanje konfrontacije. Waltz je istraživao strukture međunarodnih odnosa, neovisno o unutarnjem karakteru država. Struktura međunarodnog sustava po Waltzu ima tri značajke: stanje anarhije, sve države obavljaju jednake funkcije i ravnopravne su, raspodjela sposobnosti i resursa između država nejednaka je. Kao središnji mehanizam djelovanja međunarodnog sustava Waltz navodi ravnotežu snaga. Konceptija međunarodnog sustava počiva na snažnoj teritorijalnoj državi. Zbog teritorijalnog karaktera države koji je gotovo nepromjenjiv, međunarodne odnose treba istraživati samo na razini sustava. Objekt istraživanja je anarhija koja postoji van državnih granica, a ne unutar njih.¹⁵

U suvremenim posthladnoratovskim uvjetima, ubrzanjem tehnološkog napretka i procesa globalizacije dolazi do promjena unutar država kao od-

13 Buzan, B. (1990.), *People, States and Fear*, Lynne Rienner Publications, Boulder, Colorado, str. 166-169.

14 Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 141-158.

15 Više u: Waltz, K. N. (2001.), *Man, the State, and War*, Columbia University Press, New York; Waltz, K. N. (1979.), *Theory of International Politics*, McGraw-Hill Higher Education, New York

govor na promjene u međunarodnom sustavu. Stoga i stare paradigme dolaze u krizu. Kričička geopolitika sustav država K. N. Waltza smatra strukturnim i ahistorijskim, jer je zanemarena promjena odnosa među državama i povijesni kontekst, koji više nije isti kakav je bio kad se sustav razvijao.¹⁶

Robert Keohane se bavi idealističkim poimanjem države i sustava međunarodnih odnosa, te svijet poima kao jedinstven sustav u kojem djeluje jedinstvena kapitalistička ekonomija. Ne pridaje toliki značaj državama, nego pravilima, normama, principima te obrascima donošenja odluka koji upravljaju globalnom ekonomijom. Država ostaje središnji akter, ali je nje-no samostalno djelovanje bitno ograničeno i potiče ju se na suradnju. Kao i Waltz, Keohane operira sa zatvorenim i apstraktnim sustavom i pozitivističkim pristupom međunarodnim odnosima. Odvaja međudržavno od unutardržavnog, što zahtjeva uniformnije poimanje teritorijalnih država kao glavnih aktera međunarodnih odnosa.

Nakon svršetka hladnog rata kao povijesnog izraza bipolarnih međunarodnih odnosa i dezintegracije hladnoratovskog poretka dolazi do redefini-ranja položaja i uloge države u novom svjetskom poretku. Uvjeti u kojima se razvija suvremeni svijet i suvremeni poredak postavljaju pred teoretičare međunarodnih odnosa i geopolitičare neka pitanja: Kakva treba biti uloga suvremene države u međunarodnom sustavu, međunarodnim i geopolitičkim odnosima? Je li suvremena država pogodna da bude osnovni oblik teritorijalne organizacije u suvremenom svijetu koji je sve više obilježen globalizacijom proizvodnje, potrošnje, trgovine i politike, širenjem tehnologije, izuma, inovacija i informacija? Je li suvremena država sposobna odgovoriti na velik broj novonastalih izazova i prijetnji sigurnosti građana i stabilnosti društva koje se danas javljaju ponajviše zbog promjene geopolitičkih odnosa u svijetu? Je li država sposobna učinkovito odgovoriti na pojavu globalnih problema koji ne poznaju državne granice, kao što su ekološke katastrofe, glad, zarazne bolesti, eksplozija stanovništva u svjetskoj periferiji, globalno zagrijavanje, zagađivanje zraka, voda, mora i tla? To su pitanja na koja je vrlo teško odgovoriti. Njihova važnost i aktualnost ne dopušta stanovnicima ovog planeta da se ne pozabave njihovim rješavanjem, u sadašnjosti i budućnosti.

Joseph S. Nye također smatra da država gubi svoje nekadašnje značajke, a razlozi tome su višestruki. Decentralizacija državne kontrole odvija se u nekoliko pravaca. Difuzija državnih aktivnosti odvija se u pravcu privatnog, javnog i nevladinog sektora. Difuzija se također odvija na subnacionalnoj, nacionalnoj i supranacionalnoj razini. Decentralizacija i suradnja među državama nužne su i zbog novih prijetnji i nove prirode nacionalne sigurnosti koja je sve manje vezana samo uz države.¹⁷

16 Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London.

17 Nye, J. S. (2002.), *The Paradox of American Power*, Oxford University Press, New York.

Kriza suvremene države i sustava bez središnje vlasti je vidljiva. Očituje se u više problema i prijetnji (koje možemo smatrati dijelovima uvjeta u kojima se razvija novi svjetski geopolitički poredak) čiji se opseg i snaga neprestano uvećavaju. Uloga države kao aktera u novom svjetskom poretku slabi. Pitanje je kako riješiti probleme koje države ne mogu riješiti samostalno, a koji su sve značajniji. Stoga se pred nas postavljaju pitanja fundamentalnog značenja: Je li moguće riješiti probleme suvremenog svijeta bez mijenjanja značajki suvremenih država? Ako nije, je li moguće promijeniti državu i međunarodni sustav da mogu odgovarati na suvremene izazove i probleme? Ukoliko jest, treba početi s promjenama. Ako nije, je li potrebna potpuna promjena osnovnog oblika teritorijalno-političke organizacije i svjetskog sustava?

Organizacija globalnog prostora u budućnosti ovisi o državama. Države će još dugo ostati primarni oblik političke organizacije prostora i najvažniji akteri geopolitičkog poretka. Možemo očekivati daljnju proliferaciju država i integraciju u naddržavne cjeline.

Jedna od značajki suvremenog poretka je rast broja i jačanje uloge teritorijalno-političkih jedinica različitih od države, koje svoje postojanje zahvaljuju specifičnostima historijsko-geografskog procesa stvaranja i razvoja političke karte svijeta. Države su stvorene kao odvojeni dijelovi prostora, ali ne zauzimaju sve kopno na Zemlji. Ostale teritorijalno-političke jedinice su nepravilne političke jedinice i pseudodržave, koje se razlikuju po svom nastanku, razvoju i značajkama. Nepravilne političke jedinice dijele se na: teritorije pod vojnom okupacijom (turski dio Cipra, Golanska visoravan), teritorije u prijelaznom statusu (podijeljene države – Njemačka, Vijetnam, Koreja; druge teritorijalno-političke jedinice – Tajvan, Vatikan, Monako; kolonije i protektorati – Puerto Rico, Cookovo otočje, Grenland, Farski otoci), teritorije neizvjesnog statusa (Zapadna Sahara, Antarktika), teritorije pod stranom upravom (nekadašnji kondominiji, neutralne zone) i međunarodne teritorije (mandati i skrbništva).¹⁸ Nepravilne političke jedinice su ostatak kolonijalnog doba, vojne okupacije, podjele ili nepostojanja želje da se na nekom prostoru organizira politička organizacija u obliku države.

Pseudodržave se od nepravilnih političkih jedinica razlikuju po načinu nastanka i po tome što nemaju priznat suverenitet i pravni subjektivitet. Nepravilne političke jedinice prethode pseudodržavama, imaju prijelazan ili neizvjesan status koji može završiti uspostavom nove države ili vraćanjem pod suverenitet druge države. Pseudodržave predstavljaju nastavak organizacije prostora nakon što je na njemu postojala država i degeneracija su državne organizacije prostora. Njihov status je nepriznat i neriješen i po tome se razlikuju od nepravilnih političkih jedinica.

Pseudodržave nastaju dekonstrukcijom geopolitičkog poretka, dok novi poredak još nije u potpunosti uspostavljen u svim dijelovima prostora.

18 Vidi: Glassner, M. I. (1995.), *Political Geography*, Wiley & Sons, New York, str. 126-141.

Nastaju i zbog globalizacije, koja dovodi do slabljenja državne kontrole nad društvom i nekim dijelovima državnog teritorija. Pseudodržave najviše nastaju tamo gdje je došlo do radikalne promjene ili raspada starog izvjesnog sistema i stvaranja novih nesigurnih ili nestabilnih sistema. Geografski gledano, pseudodržave su najviše nastale u prostoru Rimlanda, gdje su bile posljedica etničkih sukoba koji su izbili raspadom komunističkih federacija, SSSR-a i SFRJ. Većina ovih pseudodržava nastala je kao izraz želje neke etničke skupine da teritorijalizira svoje postojanje, koristeći pritom nestabilnost novonastalih država, koje su suočene s problemom izgradnje državne strukture i prijetnjama svom opstanku i teritorijalnom integritetu.

Preliminarna klasifikacija pseudodržava podijelila je pseudodržave s obzirom na nastanak i funkcije. Razlikuju se institucionalizirane pseudodržave (Transdnjestarska Moldovska Republika Abhazija, Nagorno-Karabah) i neinstitucionalizirane političke jedinice (dijelimo ih na prostore sukoba unutar neke države koji nisu pod kontrolom nijedne sukobljene strane – Zapadna Sahara, dijelovi nekih afričkih država, te na prostore koje kontroliraju terorističke ili kriminalne skupine – dijelovi Kolumbije, Burme itd.).¹⁹ Pseudodržave su jedna od posljedica raspada ili dekonstrukcije geopolitičkog poretka hladnog rata kojim je narušena kontrola i hijerarhijska organizacija globalnog prostora. Najveći gubitak kontrole zbio se u starim (Bliski istok) i novim shatterbeltima (jugoistočna Europa, Podсахarska Afrika, središnja Azija).

Međunarodne organizacije su akteri međunarodnih odnosa neteritorijalnog karaktera, ali su im članice teritorijalnog karaktera. Postale su subjekti međunarodnih odnosa znatno poslije država, a veće značenje u međunarodnim odnosima dobivaju nakon II. svjetskog rata. Najznačajnija međunarodna organizacija je Organizacija ujedinjenih naroda. Međunarodne organizacije se dijele na međunarodne vladine i nevladine organizacije. S povezivanjem ekonomske, političke i sigurnosne sfere sve je teže napraviti potpuno jednoznačnu podjelu međunarodnih vladinih organizacija. Po obuhvatu ih dijelimo na univerzalne i regionalne, a po karakteru na ekonomske, političke i vojno-političke.²⁰ S daljnjim razvojem suvremenog poretka može se očekivati njihov daljnji razvoj. Nevladine organizacije okupljaju različite članice, ali ne i države. Težište je na djelovanju nacionalnih grupa ili udruženja, a manje na pojedincima. Mogu biti organizacije političkih stranaka različitih država, međunarodne humanitarne organizacije, profesionalne organizacije, interesne skupine itd.

Jačanju uloge međunarodnih organizacija u međunarodnim odnosima pogoduje slabljenje država, znanstveno-tehnološka revolucija, proces glo-

19 Cvrtila, V. (2000.), Dekonstrukcija geopolitičkog poretka na primjeru pseudodržava, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 2, str. 85-88.

20 Više u: Vukadinović, R. (1998.), *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, str. 106-107.

balizacije, dekonstrukcija hladnoratovskog poretka, pojava globalnih problema i globalnih izazova sigurnosti. Značenje im daje i sama njihova brojnost, jer danas u međunarodnim odnosima djeluju tisuće organizacija. Tradicionalna geopolitika nije vodila računa o međunarodnim organizacijama, ali nova geopolitika ih smatra akterima geopolitičkih odnosa (uz države, ostale teritorijalno-političke jedinice, nacije i pokrete). Time se približila znanosti o međunarodnim odnosima, koja nabrojane aktere smatra subjektima međunarodnih odnosa. Novo shvaćanje je sukladno s postmodernim shvaćanjem geopolitike, geopolitičkih odnosa i svijeta kao okoline u kojoj se zbivaju geopolitički odnosi.²¹

Ostali akteri novog svjetskoga geopolitičkog poretka neteritorijalnog karaktera su pokreti, nacije i crkva. Pokreti, koji mogu ili ne moraju imati organizirane oblike djelovanja u institucionalnom smislu, danas imaju sve veću snagu u međunarodnim odnosima. Postoje međunarodni pokreti političkog, humanitarnog, ekološkog karaktera. No danas je sve teže razlikovati karakter nekih pokreta, jer imaju više osobina, a gotovo svi su i politički (npr. Greenpeace je ekološki pokret, ali je također i politički). Mogućnosti djelovanja su im različite u različitim dijelovima svijeta. Procesi koji pomažu njihovom djelovanju su: informatička i komunikacijska revolucija, globalizacija, slabljenje državne kontrole i širenje nekih vrsta demokracije na nove dijelove globalnog prostora. Nacije danas također imaju veliku važnost u međunarodnim odnosima, ali ne toliku kakvu su imale u procesu formiranja nacionalnih država u prošlosti. Njihovo značenje potkapaju procesi koji pomažu djelovanje pokreta. Nacije su dobile ponovnu veliku važnost prilikom geopolitičke tranzicije i nastanka novih država, koje su počele tražiti i stvarati svoj novi identitet, sada temeljen ne samo na etničkom nego i na političkom principu. Isto vrijedi i za crkvu, čije je značenje u međunarodnim odnosima sve manje. Najveće značenje od svih crkava dakako ima Katolička crkva, zbog toga jer posjeduje političko središte, visok stupanj organizacije i jedinstvenosti, te zbog velikog broja i teritorijalnog rasprostiranja katolika u svijetu.

Procesi u novom svjetskom geopolitičkom poretku

Istraživanje novog svjetskoga geopolitičkog poretka ne bi bilo potpuno da u njega nije uključeno istraživanje procesa koji se zbivaju u suvremenom poretku. Proučavanje procesa kao što su globalizacija, deteritorijalizacija kapitala, proizvodnje i potrošnje, promjene organizacije globalnog prostora, promjene u karakteru i shvaćanju sigurnosti, može nam ukazati na moguće pravce razvoja suvremenih odnosa u svijetu.

21 Opširnije izlaganje o međunarodnim organizacijama daleko prelazi opseg i svrhu ovog rada. Stoga je spomenuto samo najosnovnije o međunarodnim organizacijama.

Najvažniji proces koji se zbiva u suvremenom poretku je proces globalizacije. Proces globalizacije je toliko široko poiman, sveobuhvatan, sveprisutan i akcelerirajući da postoje mišljenja kako je proces globalizacije danas proces svih procesa, jedinstveni proces koji uključuje sve ostale procese koji obilježuju suvremeni poredak i suvremene geopolitičke i međunarodne odnose. Međutim, proces političke, ekonomske, kulturne globalizacije može se smatrati i jednim, najvažnijim među procesima koji se zbivaju u suvremenom poretku.

Proces globalizacije danas je uzeo tolikog maha da postaje jedna od najdominantnijih odrednica suvremenog svijeta. Uz promjene struktura novog svjetskoga geopolitičkog poretka i promjene geopolitičkih odnosa, globalizacija presudno utječe na pravce i intenzitet razvoja geopolitičkog poretka u svijetu.

Proturječnost oko globalizacije očituje se čak i u tome da ne postoji ni približno jedinstvena i prihvaćena definicija globalizacije. Globalizacija je danas model razvoja koji više nije stvar izbora, već predstavlja stvarnost suvremenih međunarodnih odnosa. Renato Ruggiero smatra da globalizacija implicira "rast, razvoj i mirne, na suradnji osnovane, međunarodne odnose". Ideologija globalizacije je ideologija bogatih i visokorazvijenih država, ponajprije SAD-a.²² Globalizacija se najčešće odnosi na cirkulaciju ljudi, roba, kapitala, usluga, ideja, vrijednosti, sve manje ograničenih na određeni geografski prostor i uobičajeno djelovanje. U pojmu globalizacija uključen je vrlo velik broj različitih aktivnosti, pa je stvaranje jedinstvenog koncepta ili jednoznačnog određenja globalizacije otežano.

Globalizacija se može poimati kao proces mijenjanja interesa i skrbi čovječanstva prema teritorijalnosti i tradicionalnom uređenju sustava država. Globalizacija nije stanje ili novi sustav koji bi trebao zamijeniti sustav država, ne odnosi se na vrijednosti ili strukturu, nego na slijed koji se događa u našim razmišljanjima i ponašanju. Globalizacija je proces koji se širi u različitim smjerovima preko nacionalnih granica i sposoban je doprijeti do svih zajednica bez obzira na geografski prostor, a nastaje u trenutku kad različiti ljudi i organizacije pokušavaju ostvariti svoje svakodnevne ciljeve i zadaće. Izvori globalizacije se javljaju u ekonomskim, političkim, tehnološkim, psihološkim i socijalnim zbivanjima koja potiču širenje interesa i običaja preko ustaljenih granica. Globalizacija sa sobom donosi čitav niz globalnih fenomena, ruši ustaljeni koncept teritorijalnosti (dovodi do deterritorijalizacije), prevladava granice i vezu identiteta i teritorija, premješta važne aktivnosti izvan državnih ili nacionalnih granica.²³ Globalizacija presudno utječe na geopolitiku kroz utjecaj na teritorijalnost, koja je uz moć

22 Vukadinović, R. (1999.), Globalizacija i globalna američka politika, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 26-41.

23 Više u: Jurišić, K. (1999.), Globalizacija i ljudska prava, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, str. 70-82.

središnji pojam u geopolitici. Globalizacija bi mogla dovesti do nestanka teritorijalnosti i moći države, te stvoriti neteritorijalan svijet bez granica. Globalizacija se može definirati i kao proces povezivanja i stvaranja međuovisnosti među teritorijima, te kao proces proširivanja i produblivanja društvenih odnosa i institucija u prostoru i vremenu. Izraz je procesa kompresije prostora i vremena.²⁴

Zbog učinka procesa globalizacije i promjena u globalnom geopolitičkom sustavu, suvremeni poredak potrebno je istraživati kroz postmodernu i postrealističku paradigmu. Globalizacija se povezuje s nastankom mreža moći i suvereniteta koji se prekrivaju. Stvara se novi oblik hegemonije bez hegemoni, koji se naziva transnacionalni liberalizam. Hegemonija je to ideologija tržišta, koja je danas dominantna u svijetu, a globalizacija je proces kojim se provodi ideologija tržišta i pristupa svim tržištima. Dva najveća geopolitička utjecaja globalizacije odnose se na promjene hijerarhijske organizacije prostora, koje se očituju u stvaranju novih transnacionalnih zajednica koja poništavaju stara određenja "mi-oni". Očituju se i u stvaranju osjećaja povezanosti između međusobno udaljenih ljudi.²⁵

Deteritorijalizacija je proces koji je nastao kao posljedica procesa globalizacije. Deteritorijalizacija, kao proces prevladavanja teritorijalnosti i njenih ograničenja, prvo je zahvatila tržišta kapitala i utjecala na prostornu praksu i predstavljanja prostora. Globalizacija proizvodnje, financija, informatičkih i komunikacijskih tehnologija dovodi do sve manje i manje vezanosti tih aktivnosti za određeni teritorij.

Deteritorijalizacija je usko povezana s globalizacijom. Oba procesa su nezaustavljivi. Nezaustavljivost globalizacije omogućuje potpora koju globalizacija dobiva od političkih i ekonomskih elita razvijenih i moćnih država. Globalizacija na geopolitički poredak utječe geopolitičkim implikacijama, najviše kroz deteritorijalizaciju.

Deteritorijalizacija i stvaranje paralelnog svijeta u obliku cyberspacea znatno su odredili kraj 20. i početak 21. stoljeća. Deteritorijalizacija je naziv za preuređivanje i prestrukturiranje prostornih odnosa kao posljedice tehnoloških, materijalnih i geopolitičkih transformacija potkraj 20. stoljeća. Ujedno je i ime dato problematici teritorija koji gubi moć i značenje u svakodnevnom životu. Deteritorijalizacija danas označuje općenito rastavljanje kompleksa geografije, moći i identiteta, koji je navodno određivao i ograničavao život razvijenog svijeta u 20. stoljeću. Deteritorijalizacija se odnosi na nove uvjete u komunikaciji i informatizaciji, transgresiji naslijeđenih granica, prevladavanju podjela i nastanku jače globaliziranog svijeta.²⁶

24 Newman, D., Kliot, N. (1999.), *Globalisation and the Changing World Political Map, Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 1-16.

25 Agnew, J., Corbridge, S. (1995.), *Mastering Space*, Routledge, London, str. 211, 214-219.

26 O Tuathail, G. (1999.), *Borderless Worlds? Problematising Discourses of Deterritorialisation, Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, str. 139-152.

Najbolji primjer političkog djelovanja u pravcu deteritorijalizacije je geoeekonomska vanjskopolićka strategija Clintonove administracije.²⁷

Promjena organizacije i poimanja prostora vidi se kroz promjene koje su odgovor na suvremene geopolitićke uvjete i procese globalizacije i deteritorijalizacije. Danas se javljaju predviđanja koja čak govore o zamjeni tradicionalnog prostora cyberspaceom, no to ne može biti toćno jer je svjetska politika podijeljena na velika podrućja u kojima vladaju borbe za teritorij, iznova naglašujući znaćenje geopolitike. Ali, na najvišoj razini globalnog sustava, globalizacija i nove tehnologije stvaraju nove tipove suradnje i ulogu geografije čine sve manjom. Za države koje sudjeluju u globalizaciji, teritorij je postao manje vaćan u znatnoj mjeri jer je uloga cyberspacea porasla zbog trenutaćne mogućnosti komuniciranja, globalnih medija i mogućnosti velikih prebacivanja znatnih kolićina novca trenutaćno. Međutim, ostaje vaćnost tradicionalnoga geografskog prostora. U budućnosti, borba će se voditi između država i korporacija za kontrolu cyberspacea. U međunarodnom sustavu ostat će tenzije između globalizacije i fragmentacije, suradnje i sukoba, noviteta i tradicije.²⁸

Vaćnost i osobine mjesta (*place*) i prostora (*space*) promijenili su se od razdoblja hladnog rata. Prostor je izgubio na znaćenju od svršetka hladnog rata, što je proces koji je počeo i prije, s kompresijom prostora i vremena. Lokacija ili mjesto dobilo je na vaćnosti ono što je izgubilo između 1947. i 1989. U hladnom ratu su usmjerenost na međusobno nuklearno uništenje i izravni odnosi velesila uspjeli potisnuti lokaciju iz međunarodnih odnosa. Geografski je bila reducirana na jednostavnu euklidsku udaljenost na površini Zemlje, ili je sukladno tezi Nicholasa Spykmana, poimana kao sveprisutna i nepromjenjiva. Razlikovanje između lokacije i prostora ključno je. Prostor teći jednoobraznosti, lokacija singularnosti. Prostor se povezuje s apstraktnošću, slobodom, kretanjem, formalnošću. Lokacija se povezuje s poznatošću, sigurnošću, domom, povijesnom tradicijom, društveno-kulturnim odnosima, kontekstom i geografsko-sociološkim učincima. Taylor čak kaće da je proućavanje odnosa i tenzija između prostora i lokacije ključna zadaća politićke geografije. Kompleksniji pristup je primjereniji realnostima suvremenog svijeta (regionalni sukobi, regionalizam, fragmentacija, transgranićni izazovi sigurnosti, lokalizacija, globalizacija).²⁹

Sigurnost u suvremenom svijetu i sigurnost koja bi trebala biti osnovni cilj svakog poretka, pa tako i novog svjetskoga geopolitićkog poretka, čini jedan od najvaćnijih aspekata koji treba istraćivati kako bi se razumio

27 Više o Clintonovoj vanjskopolićkoj strategiji i geoeconomiji u: Čehulić, L. (2001.), *Clinton i novi svjetski poredak*, Politićka kultura, Zagreb

28 Vidi: Spiegel, S. L. (2000.), Traditional Space vs. Cyberspace: The Changing Role of Geography in Current International Politics, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 114-125.

29 Vidi: O' Loughlin, J. (2000.), Geography as Space and Geography as Place: The Divide Between Political Science and Political Geography Continues, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, str. 126-137.

suvremeni poredak. Suvremeni svijet karakteriziran je pojavom i rastom različitih vrsta rizika, prijatnji i izazova sigurnosti.

Prijelaz iz hladnog rata u posthladnoratovsko razdoblje obilježile su brojne turbulentne promjene u svijetu. Bio je to ujedno i prijelaz iz razdoblja velikog suparništva supersila na globalnoj razini, u razdoblje manjih sukoba regionalnog i etničkog karaktera. Bitno je smanjena mogućnost globalnog sučeljavanja. Suvremeno razdoblje označuje globalna hegemonija jedine preostale supersile, SAD-a, niz regionalnih poredaka u pojedinim dijelovima svijeta, te atomizirane države, nestabilnost i nesigurnost u ostalim dijelovima svijeta. Sigurnost je, suprotno predviđanjima na kraju hladnog rata, zadržala svoje značenje u međunarodnim odnosima i u velikom broju država. Međutim, promijenile su se značajke i shvaćanje sigurnosti. Stanje sigurnosti je s padom komunizma u istočnoj Europi i s početkom raspada SSSR-a nakratko poboljšano. No, ubrzo je pogoršano na regionalnoj razini u jugoistočnoj Europi, istočnoj Europi i na Kavkazu, tj. u središtu svjetske kopnene mase i prostoru ključnom za sigurnost dijela Europe, Rusije i dijela Azije.

Svi ti pravci razvoja i događaji zbivali su se paralelno sa spoznavanjem potrebe da koncept sigurnosti treba dobiti šire značenje. Svršetak hladnog rata je pružio priliku da se shvati složenost i povezanost problema. Nesigurnost, koja se javila raspadom sustava globalnog sučeljavanja, postavlja problem za strukture poretka, koje moraju identificirati nove prijatnje i nalaziti nove odgovore u nacionalnoj i međunarodnoj sigurnosnoj politici. Osim toga, na sigurnost utječu kriza i promjene suvremene nacionalne države pod utjecajem procesa globalizacije, deterritorijalizacije i znanstvenotehnoloških revolucija.

Izazovi sigurnosti u novom svjetskom poretku su bitno različiti od izazova sigurnosti u hladnoratovskom geopolitičkom poretku. Umjesto tradicionalnih vojnih prijatnji, danas su izazovi uglavnom druge prirode. Izazovi sigurnosti u suvremenom svijetu ponajviše su nove neteritorijalne, transnacionalne prijatnje, koje se šire neovisno o državnim granicama.³⁰ Takvi su izazovi terorizam, proliferacija oružja masovnog uništenja, zarazne bolesti, ekološke katastrofe, globalno zagrijavanje. Prijelaz s tradicionalnih na nove izazove i prijatnje sigurnosti, ujedno je i prijelaz s hard security prema soft security.

S krajem hladnog rata došlo je do promjena geopolitičkih odnosa, obilježja i teritorijalne demarkacije država i političkog predstavništva za politiku i sigurnost. Danas se događa i promjena u djelovanju prema rizicima koji su transnacionalni, pa se više ne može govoriti ni o tom da je sigurnosna politika i politika općenito stvar hijerarhijski organiziranih država. Na rizike se više ne može odgovarati na tradicionalan način, kroz hijerarhij-

30 Vidi: Čehulić, L. (2002.), *Transnacionalni izazovi američkoj politici, Međunarodne studije*, vol. II, br. 1-2, str. 37-52.

ske političke intervencije. Politika utječe jedino na percepciju pojedinih rizika u društvu.³¹

Zaključak

Pitanje svjetskog poretka ključno je za svjetsku budućnost. Oko njega se spore i na njega pokušavaju utjecati brojni i iznimno jaki interesi aktera svjetskog poretka. Poretkom kao objektom istraživanja bave se i geopolitika i međunarodni odnosi, svaki sa svojeg stajališta i koristeći vlastiti framework, te uzimajući momente koji su im zanimljivi. Geopolitika ističe geografske faktore i povezuje ih s političkim faktorima.

Novi svjetski geopolitički poredak je danas realnost s kojom se moraju suočiti svi akteri međunarodnih i geopolitičkih odnosa, ali i stanovnici planeta Zemlje, na čiji život utječe poredak u kojem žive. Novi svjetski geopolitički poredak, kao posljednji u nizu svjetskih poredaka, bitno se razlikuje od prijašnjeg svjetskog poretka hladnog rata. Svjetski poredak suvremenog doba stvoren je pod utjecajem više različitih faktora, ponajprije pod utjecajem geopolitičke tranzicije, koja je uslijedila nakon raspada hladnoratovskog geopolitičkog poretka. Prvi ključan moment u tranziciji raspad je jednog pola bipolarnosti na čelu sa SSSR-om, a drugi moment je ubrzanje i produbljivanje procesa globalizacije, praćeno deteritorijalizacijom i novim poimanjem prostora. Uz globalizaciju javljaju se i lokalizacija i fragmentacija. Najvažniji akteri poretka i dalje ostaju države, ali je njihova uloga danas drukčija i manje važna nego što je bila prije, što je posljedica uvjeta koji vladaju u novom svjetskom poretku. Međunarodne organizacije sve više dobivaju na značenju, zbog tih istih uvjeta, te danas jače utječu na procese u poretku nego države. Daleko najvažniji proces u suvremenom poretku je proces globalizacije, kojeg neki smatraju procesom svih suvremenih procesa. Proces globalizacije prate procesi deteritorijalizacije, nove organizacije prostora i proces kojeg možemo nazvati procesom evolucije sigurnosti (promjena od hard security prema soft security, sigurnost u globaliziranom svijetu). Suvremeni svjetski poredak i dalje prolazi kroz fazu svog nastanka i sazrijevanja, te je teško govoriti o budućnosti. No, možemo predvidjeti da će biti ispunjena rizicima i nesigurnostima novog tipa, i da će doći do prestrukturiranja i promjena značajki aktera kao odgovor na akcelerirajuće procese.

31 Albert, M. (2000.), From Defending Borders towards Managing Geographical Risks? Security in a Globalised World, *Geopolitics*, vol. V, br. 1, str. 57-80.

Literatura

- Agnew, J., Corbridge, S., *Mastering Space. Hegemony, territory and international political economy*, Routledge, London, 1995.
- Albert, M., From Defending Borders towards Managing Geographical Risks? Security in a Globalised World, *Geopolitics*, vol. V, br. 1, 2000.
- Buzan, B., *People, States and Fear*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, Colorado, 1990.
- Cvrtila, V., Dekonstrukcija geopolitičkog poretka na primjeru pseudodržava, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 2, 2000.
- Čehulić, L., Demokracija i ljudska prava u posthladnoratovskoj američkoj i europskoj politici, *Politička misao*, vol. XXXVII, br. 2, 2000.
- Čehulić, L., Clinton i novi svjetski poredak, *Politička kultura*, Zagreb, 2001.
- Čehulić, L., Transnacionalni izazovi američkoj politici, *Međunarodne studije*, vol. II, br. 1-2, 2002.
- Fukuyama, F., *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
- Glassner, M. I., *Political Geography*, Wiley & Sons, New York, 1995.
- Huntington, S. P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 1996.
- Jurišić, K., Globalizacija i ljudska prava, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, 1999.
- Newman, D., Kliot, N., Globalisation and the Changing World Political Map, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2.
- Nye, J. S., *The Paradox of American Power*, Oxford University Press, New York, 2002.
- O' Loughlin, J., Geography as Space and Geography as Place: The Divide Between Political Science and Political Geography Continues, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, 2000.
- O Tuathail, G., Borderless Worlds? Problematising Discourses of Deterritorialisation, *Geopolitics*, vol. IV, br. 1-2, 1999.
- Plevnik, J., Značenje geopolitike i geoekonomije u međunarodnim odnosima, *Međunarodne studije*, vol. I, br. 2-3, 2001.
- Spiegel, S. L., Traditional Space vs. Cyberspace: The Changing Role of Geography in Current International Politics, *Geopolitics*, vol. V, br. 3, 2000.
- Taylor, P. J., *Political Geography. World Economy, Nation-State and Locality*, Longman Scientific & Technical, Essex, 1993.
- Vukadinović, R., *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, 1998.
- Vukadinović, R., Globalizacija i globalna američka politika, *Politička misao*, vol. XXXVI, br. 1, 1999.
- Waltz, K. N., *Theory of International Politics*, McGraw-Hill Education, New York, 1979.

Waltz, K. N., *Man, the State and War*, Columbia University Press, New York, 2001.

Summary

World-order can be a geopolitical category, but it is also the object of research of the international relations. International relations and geopolitics research the order from their own aspects and according to their needs. The difference is more visible in the approach and framework, and less in the object of research. Post-Cold war world and global geopolitical system are undergoing transformations. Deconstruction of Cold War geopolitical world-order, followed by geopolitical transition, established the New geopolitical world-order. In order to understand the nature and characteristics of the contemporary, New geopolitical world-order, we must learn the determinants of the order in general, conditions of creation, players and processes in the New geopolitical world-order. Players are crucially determining order, and they also strongly affect the processes. States are the most important players in the order, and they are undergoing big transformation. But the processes are most strongly affected by the international organizations, not the states. However, processes sometimes evolve almost independently. Players and processes are interacting and creating global geopolitical relations. The future of the world-order is uncertain. It will be a future full of risks, uncertainties and insecurities.